

Hakkari İlahiyat Dergisi | Hakkari Journal of Theology

e-ISSN: 2979-9988

4 (Haziran/June 2024), 76-81.

**Prof. Hamid Algar, İslam Devriminin Kökenleri, Ankara:
Endişe Yayınları, 2. Basım, 1990, 152 s.**

HATİCE ZİŞAN YILMAZ

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Ana
Bilim Dalı

*PhD Student, Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Sociology of
Religion*

Ankara, Türkiye

haticezisan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0087-3648>

Atıf/Citation: Yılmaz, Hatice Zişan. "Prof. Hamid Algar, İslam Devriminin Kökenleri, Ankara: Endişe Yayınları, 2. Basım, 1990, 152 s.". *Hakkari İlahiyat Dergisi* 4 (Haziran 2024), 76-81. <https://doi.org/10.69801/haid.1434682>.

Makale Bilgisi

Makale Türü | Article Types: Kitap İncelemesi | Book Review
Geliş Tarihi | Received: 09.02.2024
Kabul Tarihi | Accepted: 29.04.2024
Yayın Tarihi | Published: 30.06.2024
Yayıncı | Published by: Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Hakkari
University Faculty of Theology

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. / Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Çıkar Çatışması | Conflicts of Interest

Yazar(lar) tarafından beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Hatice Zişan Yılmaz).

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem - Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/haid>

E-posta: ilahiyatdergi@hakkari.edu.tr

Prof. Hamid Algar, İslam Devriminin Kökenleri, Ankara: Endişe Yayınları, 2.

Basım, 1990, 152 s.

İran İslam devrimi gerçekleştiği günden bugüne kadar özellikle batıda, hakkında sürekli konuşulan ve yazılan bir hadisedir. Monarşiye karşı gerçekleştirilen diğer devrimlerden bariz bir biçimde ayrılan İran İslam Devrimi, herhangi bir savaş mağlubiyeti, iç savaş ya da coğrafi pozisyon gibi bir yapısal sebepten kaynaklanmamış, İdeolojik, siyasi, ekonomik ve kültürel yaşam tarzı ile ilgili talepler neticesinde gerçekleşmiştir.¹ Sonuç olarak İran'da siyasi, sosyal ve ekonomik tüm kurumlar yeniden düzenlenmiştir.

İslam Devriminin Kökenleri adlı bu eser İngiliz akademisyen Hamid Algar'ın Londra'da "Muslim Institute" ev sahipliğinde devrimden yaklaşık 6 ay sonra gerçekleştirilen İran ve İran İslam Devrimi hakkındaki dört konferans metnini içermektedir (s. 9). İran İslam Devriminin gerçekleşmesinden yaklaşık 10 yıl

sonra 1988'de eserin ilk basımı yayımlanmıştır. İncelediğimiz eser 1990 yılında yayımlanan ikinci baskıdır. Eser genel olarak İran İslam Devriminin hem tarihsel seyrini hem de düşünsel temellerini ele almaktadır (s. 4). Eser yayıncının önsözü, editörün önsözü, Müslim Institute'nin kurucusu Dr. Kelim Sıddıkî tarafından kaleme alınmış bir giriş metnine ilave olarak konferans metinlerinin yer aldığı dört bölümden oluşmaktadır.

İlk önsöz, kitap için küçük bir tanıtım metni niteliği taşıırken, 1990 yılında yayımlanan ikinci baskının gerekliliğine işaret etmektedir. İkinci önsöz ise kitabı ilk kez basıma hazırlayan editör tarafından yazılmış, Hamid Algar'ın Londra'da düzenlenen konferanslarından kitabın ikinci basımının yayımına kadar geçen süre zarfında, konferansta dile getirilen öngörülerin bir tahlilini içermektedir. Giriş bölümünü kaleme alan Dr. Kerim Sıddıkî, 1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan farklı uluslardan İslami hareketlerin samimi bir eleştirisinin yanında Müslim Institute'nin kuruluş gayesini, bu

1 Mehmet Ozan Aşık, "Devrimler Gelir Mi, Yoksa Yapılır mı? 1978 İran İslam Devrimi Vakası". Uluslararası Bilimsel Araştırmalar ve Yenilikçi Çalışmalar Sempozyumu. (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2021) 880-883.

konferansı organize etmekteki amacını ve organizasyonun gerekliliğine dair görüşlerini dile getirmektedir (s.4-15).

Takip eden dört bölüm, Hamid Algar'ın "Muslim Institute" ev sahipliğinde düzenlediği dört konferans metnini içermektedir. Her bölümde önce konferans metni ardından konferans metni hakkında moderatörle Hamid Algar arasında gerçekleştirilen tartışma kısmı yer almaktadır.

İlk bölüm İran ve Şiilik başlığını taşımaktadır. Bu konferans İran'ın devrim öncesi tarihini ve devrim öncesi tarihin devrim ile ilişkisini özetler mahiyettedir. Öncelikle Hamid Algar'ın miladi 16.yy. dan başlayarak devrime kadar İran tarihini, Şiiliğin İran'daki gelişimini, Şii inancının temel karakteristiklerini, Şii ulemanın gelişim sürecini ve devrim sürecine dair görüşlerini özetleyen konuşmasına yer verilmiş, ardından moderatör ile konuşma metni bağlamında gerçekleşen soru cevap kısmı yer almıştır (s. 17-34).

İlk konferansın soru cevap kısmında, Şah rejimi ve devrim sonrasının karşılaştırması, devrim sonrası yargılama süreçleri ve idamlar, devrim sonrası siyasi yapılanma ve seçim sistemi, devrimin geleceği ve devrim sonrası sistemde liderlik rolü ile ilgili sorulara yanıt aranmıştır (s.35-53).

Bir Geleceğin Şekillenışı: Ayetullah Humeynî adını taşıyan ikinci konferans, genelde Safevi döneminden itibaren Şii ulema silsilesi, özelde ise Ayetullah Humeynî (1902-1989) hakkındadır. Ayetullah Humeynî'nin çocukluğundan itibaren hayatının ayrıntılı bir şekilde işlendiği konferans metninde onun kişiliği, liderlik özellikleri hakkında Hamid Algar'ın değerlendirmeleri yer almaktadır. Humeynî'nin siyasi çıkışına zemin hazırlayan şahsiyetler olarak Şeyh Abdülkerim Hâirî (1859-1937) ve Ayetullah Burûcirdî (1875-1961) gibi isimlere dikkat çekilen metinde ayrıca onun felsefe ve tasavvuftaki alt yapısı ve birikiminin siyasi başarılarının bir diğer kaynağı olduğu vurgulanmaktadır (s.55-75).

Bu metni takip eden soru cevap kısmında Ayetullah Humeynî hakkında değinilmemiş detayların yanında İran Devrimi'nin evrensel yönüne, Şii ve Sünni bütün Müslümanları birleştirme potansiyeline sahip olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu amaçla İran eğitim müfredatına Sünni inanç sistemine ait dört mezhebin ilave edilmesine de değinilmektedir. Şiilikteki imam ve Sünnilikteki halife kavramlarının karşılaştırılması, Şii ve Sünni inancındaki mezhep algısı da bu bölümde ele alınan konular arasındadır. Şahlık döneminde aktif faaliyet gösteren Bahailerin ve Mason Localarının devrim sonrası tasfiye edilmeleri, İran İslam Devrimi karşısında Siyonizm'in ve Amerika Birleşik Devletleri'nin konumlanması ve bunların yanı sıra İslami Hareketlerin hiçbirinin İran İslam Devrimine etkin bir destek ifade etmemesi ve hatta Müslüman ülkelerin Humeynî'ye kendi ülkelerine giriş izni vermeyeceklerini açıklamaları da bu bölümde yer alan konular arasındadır. Bu bölümde yeni rejimin, kadın haklarını sınırlayıp sınırlamayacağına dair soruları Algar'ın yüzeysel cevaplarla geçiştirmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte İslam'dan soğumuş ya da İslami anlayışı, fazlasıyla gelenekselleşmiş olanlara yönelik eğitim ve aydınlanma süreçleri olarak tanımlanan sosyal uygulamalarla İslam'a ters düşen uygulamaların tedrici olarak ortadan kaldırılmasının hedeflendiğine atıf yapılmaktadır ki bu kısım, bu uygulamaların günümüzdeki sonuçları açısından önem arz etmektedir (s.77-97).

Üçüncü konferansın konusu Ali Şerîâtî'dir (1933-1977). Ali Şerîâtî'nin Düşüncesi: İdeolojik olarak İslam adlı bu konferansta Ali Şerîâtî'nin çocukluğu ve gençliği ile başlayan

kısa bir biyografik bilginin ardından, İnan İslam Devrimindeki önemli rolü, yürüttüğü faaliyetler ve eserleri bağlamında ortaya konmuştur. Ayrıca Şerîatî'nin inkılabın gerçekleşmesinde Ayetullah Humeynî'den sonraki en etkili şahsiyet olduğuna da bu bölümde vurgu yapılmaktadır. Ali Şerîatî'nin ve devrimde önemli rol oynayan birçok şahsiyetin yollarının kesiştiği yer olarak Tahran Üniversitesi Müslüman Öğrenciler Birliğine işaret edilmiş, Fransa'da geçirdiği beş yılın detaylarına yer verilmiştir. Fransa'da kaldığı beş yılın Şerîatî'nin ortaya koyduğu eserler ve düşünce dünyasının gelişimi bakımından son derece verimli bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Şerîatî Fransa'da geçirdiği süre zarfında Cezair Ulusal Kurtuluş Cephesinin sürgündeki bazı liderleri ile yakın ilişkiler kurmuş, İran'lı siyasi sürgünler, Arap ve Afrikalı liderlerle tanışmıştır. Frantz Fanon'un çalışmalarından haberdar olmuş ve onun sömürden kaynaklanan kültürel bozulma ve psikolojik yıkım konularındaki fikirlerinden etkilenmiştir. Fransız doğu bilimcisi Louis Massingnon'la kişisel dostluk kurmuş, ondan ve diğer çağdaş Avrupalı sosyologlardan dersler almıştır. Ayrıca Marksizmin salt husumet ve korkuya değil bilgi temeline dayanan en sistemli ve tutarlı eleştirilerinden birini de bu süreçte kaleme almıştır (s.99-104).

Fransa'da yürüttüğü faaliyetler hakkında verilen bilgilerin ardından bu bölümde Şerîatî'nin Fransa dönüşünde İran'da yürüttüğü faaliyetlere ve düşüncelerine değinilmiştir. Yazara göre, Ali Şerîatî'nin fikirlerinin temeli sosyoloji, antropoloji ve tarih felsefesine dayanmaktadır. Ona göre ideal toplum "Ümmet" ideal toplumun lideri ise "İmam"dır. Ancak o, İmamet kavramı gibi Şii düşünce ekolünün diğer önemli temalarının çoğunu eleştirerek yeniden yorumlamıştır. Onun Şii düşünce ekolünü Sünni inancı ile arasındaki farkları minimize ederek tekrar yorumlaması, gizli bir Sünni hatta Vehhâbî olmakla suçlanmasına sebep olmuştur. Ali Şerîatî'ye göre din, yöneten sınıf elinde toplumu sömürmenin bir aracı olabileceği gibi, hakkın gerçekleşmesi ve adil bir toplumun kurulması için bir mücadele aracı olarak da tezahür edebilir (s.104-113).

Konferansı takip eden soru cevap kısmında Ali Şerîatî düşüncelerinin İran'da genç alimler üzerindeki etkisine, kısa yaşamı boyunca yeni nesli İslam'a çekme konusundaki başarısına ve özellikle devrime hazırlık sürecinde yabancılaşmış orta sınıfın İslami şuur kazanması konusunda gösterdiği başarıya dikkat çekilmiştir. Ayrıca yazar Şerîatî'nin henüz kırk dört yaşında ani gerçekleşen vefatını o dönem şahlık rejimi tarafından devrim yanlılarına düzenlenen diğer suikastlarla ilişkilendirmiş ve vefatının şehadet olduğuna dair görüşlerini bu bölümde paylaşmıştır. (s.115-135).

Kitabın sonunda devrim yılında yaşanan olayları, kronolojik olarak kısa değerlendirmelerle anlatan son konferans metni yer almaktadır. Birbirinden bağımsız olarak gerçekleşen ve başlangıçta sadece Şahı değiştirme amacı ile başlayan protestoların nasıl tedrici olarak birleşip İslam cumhuriyeti kurma amacına evrildiği, bu süreçte gerçekleşen SAVAK (Pehlevi dönemi istihbarat teşkilatı) operasyonları ve sokak çatışmalarında meydana gelen ve on binleri bulan can kayıpları bu konferansta değinilen konular arasındadır (s.137-142).

Son konferansın soru cevap kısmı Sünni ve Şii camilerinin arasındaki farklılıkların yanı sıra Şii camilerinin devrim sürecindeki işlevi hakkındaki diyaloglar içermektedir. Bunun yanında devrim sonrası izlenecek yol haritası ve diğer Müslüman ülkelerle olan ilişkiler hakkındaki değerlendirmeler de bu bölümün içeriğine dâhildir (s.143-150).

1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi şüphesiz 2. asrın en mühim hadiselerinden biridir. Hamit Algar'ın Devrimden sadece altı ay sonra gerçekleşen konferansını içeren eserin genelinden anlaşılabilir; İran Devriminin tamamen dini söylemler ve vaatlerle gerçekleştiği, dini özgürlükçü ve mezhepler üstü bir yorumla hayata geçirmeyi hedeflediği, genelde İslam âleminin ve özelde İran'ın geleceği hakkında oldukça ümitvar bir gelecek tesis etmeyi amaçladığıdır. "Muslim Institute" tarafından organize edilen bu konferans ile İran İslam Devrim'i hakkında sadece bilgilendirme değil propaganda amacı da gözetildiği anlaşılmaktadır. Zira Hamit Algar ifadelerinde devrimin gerçekleşmesi, süreç boyunca gerçekleşen olaylar ve Ayetullah Humeyni'nin kişiliği ve faaliyetleri hakkında taraftar tutumunu açıkça ifade etmektedir. Ayrıca kitabın önsöz ve giriş kısımlarında, konferans metinlerini takip eden soru cevap kısımlarında katılımcılarla gerçekleşen bazı diyaloglardan da bu sonuca ulaşmak mümkündür. Bu yandaş üslup devrimin özellikle Şiilik ve Sünnilik arasındaki mezhepsel ayrılıkların minimize edilerek İslam birliğinin sağlanması, Müslüman ülkelerin her alanda kendilerini geliştirerek Batı medeniyetinin tahakküm ve sömürsünden kurtulması, dini değerlere uygun şeffaf bir yönetim biçimi ile sosyal hayatın yeniden tesis edilmesi gibi iyi niyetli hedeflerini öne çıkarmayı amaçlamaktadır.

Ancak bugüne bakıldığında bu hedeflere ulaşma yolunda gelinen nokta düşündürücüdür. Günümüzden yaklaşık elli yıl önce gerçekleşen bir konferansta ortaya konan, genelde İslam dünyasına özelde ise İran'a ait sorunların bugün neredeyse hiç değişmediğini hatta derinleştiğini ifade etmek mümkündür. Öncelikle İran İslam devriminin gerçekleşmesinde öncül bir sebep olan adalet talebi, insan hak ve özgürlükleri konusundaki iyileştirme beklentileri bugün halen İran'ın öncelikli sorunu olarak karşımıza çıkmakta hatta kadınlara yönelik uygulamalar onları bir var olma mücadelesine mecbur kılarak bu soruna farklı bir boyut kazandırmaktadır. Mezhepsel görüş ayrılıklarını minimize ederek İslam birliği kurma amacıyla çıkılan yolda, dinin siyasi bir ideolojiye indirgenmesi sonucu olarak mezhepsel ayrılıklar derinleşmiş hedeflenenin tam tersi bir tablo ortaya çıkmıştır. Devrim gerçekleşirken hedeflenen idealler Humeyni'nin ölümü ile bütün muhalefeti sindirip susturan, gençliğe bir ideal sunamayan karmaşık bir dengeye dönüşmüştür. Bu bağlamda daha önce devrimi destekleyen pek çok isim zamanla içeriden muhalefet sergileme gereği duymuş, bunu 90'lı yıllarda faili meçhul birçok aydın cinayetinin gerçekleşmesi izlemiştir².

Önceki paragrafta İran özelinde ortaya konan sorunlar genelde bütün İslam âleminin karşı karşıya olduğu ortak problemlerdir. İncelemesini yaptığımız eser bu ortak problemlerin son elli yıllık geçmişini gözler önüne sermekte ve geçmişle günümüz arasında bir mukayese yapma fırsatı sunmaktadır.

1940 yılında İngiltere'de doğan akademisyen Prof. Dr. Hamid Algar, İslam araştırmalarını, İran tasavvufu, Nakşibendiyye, Şiilik ve yakın dönem İran tarihi üzerine yoğunlaştırmış, bu alanlarda farklı dillerde pek çok makale kaleme almış, konferanslar düzenlemiş, aralarında Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin de bulunduğu birçok ansiklopedik çalışmaya maddeler telif ederek katkıda bulunmuş önemli bir ilim

2 Hasan Onat, "İran İslam Devrimi ve Şiilik", e-Makâlât Mezhep Araştırmaları 6/2 (Aralık, 2013), 223-256.

insanıdır.³ Doktorasını tamamladığı 1965 yılından bu yana yürüttüğü akademik faaliyetler İslam'ın Batı'da doğru anlaşılmasına yönelik önemli bir katkı sağlasa da ülkemizde yeteri kadar tanınmamakta ve eserleri yeteri kadar ilgi görmemektedir. Müellifin daha önce herhangi bir değerlendirmeye tabi olmamış ve hak ettiği ilgiyi görmemiş bu eseri hem İslam tarihindeki önemli bir hadiseyi daha iyi tahlil etmeyi sağlaması bakımından hem de günümüzden yıllar önce, 1979 yılında gerçekleşmiş bir konferans atmosferini hissetme olanağını okuyucuya sunması bakımından okunmaya değer, faydalı bir eserdir.

Kaynakça

- Aşık, Mehmet Ozan. "Devrimler Gelir Mi, Yoksa Yapılır mı? 1978 İran İlam Devrimi Vakası". 880-883. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Onat, Hasan. "İran İslam devrimi ve Şiilik", e-Makâlât Mezhep Araştırmaları 6/2 (Aralık, 2013), 223-256.
- TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. "Hamid Algar". Erişim 25 Şubat 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hamid-algar>

3 Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İslam Ansiklopedisi), "Hamid Algar" (Erişim 25 Şubat 2024).